

תפקיד הכהן הגדול בעבודת היום

ראשי פרקים

1. מעמד שאר הכהנים	א. פתיחה
2. כהן גדול וכהן הדיוט	ב. קדושת היום או עבודת היום?
3. כהן גדול בשחיטה	1. שיטת בעל המאור
4. בזאת יבא אהרן	2. שיטת הרמב"ן במלחמות
ד. שני דינים בצורך בכהן גדול	3. שיטת הריטב"א
1. מקור הדין	4. שיטת הרמב"ם
2. כהן שעבר ומשוח מלחמה	5. הקטרת אימורי יום הכיפורים
ה. סיכום	ג. מהות הצורך בכהן גדול

א. פתיחה

בתיאור עבודת יום הכיפורים בפרשת אחרי מות בולט מאוד תפקידו של אהרן. שמו מוזכר בפירוש תשע פעמים במהלך הפרשה, והוא מבצע את כל המעשים הנזכרים בה מלבד שילוח השעיר לעזאזל ושריפת הפר והשעיר הפנימי. גם בפסוקי הסיכום של הפרשה יש התייחסות מיוחדת לתפקידו המרכזי של הכהן הגדול בתהליך הכפרה (ויקרא טז, לב):

וַיִּקְרָא הַכֹּהֵן אֶשֶׁר יִמָּשַׁח אֹתוֹ וְאֶשֶׁר יִמְלֵא אֶת יָדָיו לְכַהֵן תַּחַת אָבִיו וְלִבֹּשׁ אֶת בְּגָדֵי הַבָּד בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ.

בכל השנה, עבודות המקדש כשרות גם בכהן הדיוט.¹ מהו יסוד הדרישה לכך שעבודות יום הכיפורים תיעשנה דווקא על ידי הכהן הגדול?

1 מלבד בפר כהן משיח ופר העלם דבר של ציבור, שבהם הדרישה לכתחילה היא שהעבודה תבצע על ידי הכהן הגדול (עיי' רמב"ם מעשה הקרבנות ה, טו, ובנושאי הכלים שם).

ב. קדושת היום או עבודת היום?

דיון מרכזי, שסביבו נערכו רוב דיוני הראשונים בסוגייתנו, עוסק בשאלה: מנין נובע הצורך בעבודת הכהן הגדול? מחד, ייתכן שעבודת הכהן הגדול נדרשת מפני שמדובר ביום מיוחד וקדוש - יום הכיפורים (ואם כך ייתכן שדרישה זו מקיפה וכוללת את כל עבודת המקדש ביום הכיפורים, גם אם אינה חלק מ"סדר העבודה"). מאידך, יש מקום להבין שלא הזמן המיוחד גורם, אלא האופי המיוחד של העבודה: עבודת הכניסה אל תוך קדש הקדשים חייבת להיעשות דווקא על ידי הכהן הגדול.

מפסוקי התורה נראה בבירור שהצורך בכהן גדול נאמר דווקא ביחס לסדר העבודה, ואין הוא מהווה דין ביום הכיפורים כולו. ראייה לכך אפשר למצוא בפרשת המוספים של יום הכיפורים (במדבר כט, ז), שבה אין זכר לצורך בכהן גדול. יתר על כן, תיאור סדר העבודה בפרשת אחרי מות נראה כתיאור על-זמני של האופן שבו יכול אהרן להיכנס אל הקדש, ורק בסוף הפרשייה נאמר שיש לבצע כניסה זו בכל יום כיפור. נקודה זו הומחשה בדברי המדרש (ויקרא רבה פרשת אחרי מות פרשה כא אות ז):

אמר הקדוש ברוך הוא למשה: לא כשם שאתה סבור; לא עת לשעה, ולא עת ליום, ולא עת לשנה, ולא עת ל"ב שנה, ולא עת לשבעים שנה ולא עת לעולם, אלא בכל שעה שהוא רוצה ליכנס - יכנס, רק שיכנס בסדר הזה.

מדברי המדרש עולה שסדר העבודה שבפרשת אחרי מות הוא "סדר כניסה" שאותו יכול אהרן לבצע בכל שעה שירצה, ואין הוא קשור ליום הכיפורים דווקא.² ממילא אין סיבה לחשוב שבשאר העבודות שביום הכיפורים יהיה צורך בכהן גדול. לעומת זאת, מדברי הברייתא במסכת הוריות (יב: ויומא לב:) נראה אחרת:

דתניא: דברים שבין כהן גדול לכהן הדיוט - אלו הם: ...וכל עבודות יום הכפורים אינה כשרה אלא ב.³

כפי שצינינו, לחקירתנו זו יש השלכה ישירה ביחס לשאלת היקף דין העבודה בכהן גדול. אם הצורך בכהן גדול נאמר רק ביחס לסדר העבודה שבפרשת אחרי מות, מסתבר ששאר העבודות הנעשות באותו יום כשרות גם בכהן הדיוט. אך אם מדובר בדין שקשור ליום הכיפורים עצמו

2 הגר"א (מובא בקול אליהו ויקרא טז, ב) טען שרק לאהרן הכהן עצמו הותר להיכנס כך אל הקדש בכל שעה שירצה, ואילו הכהנים הגדולים שאחרייו יכולים לעשות זאת רק ביום הכיפורים. אך גם לפי הבנה זו, באופן מהותי "סדר העבודה" אינו קשור לזמן מסוים בשנה.

3 יש לשים לב לשינוי נוסח קל בין הנוסח בהוריות לנוסח ביומא. בגמרא בהוריות נכתב "עבודת יום הכיפורים" ואילו בגמרא ביומא נכתב "עבודות יום הכיפורים". כלומר, בעוד שהנוסח בהוריות משתמע לשתי פנים, ואפשר לפרשו בהתאם לפשטי המקראות, הרי שמנוסח הגמרא ביומא נראה שכל עבודות היום נעשות בכהן הגדול דווקא.

מסתבר שהוא יכול גם את שאר העבודות. בשאלה זו דנו הראשונים בהרחבה ונאמרו בה כמה שיטות.

שיטת בעל המאור

עמדה קיצונית אחת היא שיטת בעל המאור (א. מדפי הרי"ף), אשר השיג על בעלי הפיוטים הקדומים שתיארו בפיוטי יום הכיפורים את הפייסות שהיו נעשים במקדש בכל בוקר:

והוי יודע, כי בעלי הקרובות שהכניסו בפיוטין בסדר עבודת היום ארבעה פייסות, טעו כולן במשנתנו, ולא הבינו כי הפייסות החשובים (=המנויים) במשנתנו לשאר ימות השנה הם ולא ביום הכפורים. לפי שכל עבודות היום אינה כשרה אלא בכהן גדול.

מדברי בעל המאור עולה שכל העבודות שמתבצעות במקדש במהלך יום הכיפורים חייבות להיעשות בכהן גדול, ובכלל זה תרומת הדשן, סידור המערכה וכו'. נראה שלדעתו הצורך בכהן גדול קשור למעלתו של יום הכיפורים, שנאמר בו שעיצומו של יום מכפר, ואין לחלק בין עבודה לעבודה. כך נראה גם מלשונו של האברבנאל (ויקרא טז):

כי להיות היום הזה קדוש לאלהינו היתה עבודתו בגדול העם וקדושו.⁴

שיטת הרמב"ן במלחמות

הרמב"ן (מלחמת ה' על הרי"ף שם) השיג על דברי בעל המאור,⁵ אך דווקא מתוך דבריו מתחדדת הגישה העקרונית המשותפת לשניהם:

אין ספק שהפייס הראשון שהוא **תרומת הדשן** הואיל והוא כשר קודם חצות אינו עבודת יוה"כ אלא **עבודת לילה** ואינו בכהן גדול כלל, שלא נתנו לכהן גדול אלא עבודת היום...
ודישון זה של מנורה... מפני שאינה עבודה אלא **מכשירי עבודה** מפני כך לא הצריכן הכתוב לכהן גדול.

4 השלכה קיצונית של גישה זו אפשר למצוא בדברי רבי עובדיה ספורנו. לעיל ראינו שלדעת הגר"א יכול היה אהרן הכהן להיכנס לקדש הקדשים בכל השנה על ידי סדר עבודת היום, ומדבריו הסקנו שיש קשר בין הכהן הגדול לסדר העבודה. הספורנו (ויקרא כד, ג) מחדש חידוש גדול בכיוון ההפוך:
'יערוך אותו אהרן'- אף על פי שהיתה הדלקת הנרות וכן קטורת התמיד כשירה בכהן הדיוט לדורות כפי מה שקיבלו ז"ל, מכל מקום נאמר בשניהם 'אהרן', כי אמנם כל ימי המדבר היה ענין המשכן בכל יום כענינו לדורות ביום הכפורים שנאמר בו 'כי בענן אראה על הכפורת', וזה כי בכל ימי המדבר נאמר 'כי ענן ה' על המשכן יומם, ואש תהיה לילה בו', ולכן היה מן הראוי שיהיו מעשה הקטורת והדלקת הנרות בו הנעשים בפנים נעשים על ידי כהן גדול, כמו שנעשים לדורות ביום הכיפורים.
הספורנו מבין שדין העבודה בכהן גדול קשור להשראת השכינה המיוחדת שביום הכיפורים ולא לעבודה מסוימת, ומשום כך הוא מרחיב דרישה זו לכל עבודות הפנים שנעשו בתקופת ההליכה במדבר.

5 וכשיטת הרמב"ן כתב גם תוס' הרי"ד (כט. ד"ה וביה"כ).

תפקיד הכהן הגדול בעבודת היום

הרמב"ן מאריך להראות כיצד בכל אחד מן הפייסות שהיו במקדש בכל יום יש השלכה גם לגבי יום הכיפורים. לשם כך הוא מוצא בכל פיס פעולה שאינה צריכה כהן גדול, שבגינה נעשה הפיס ביום הכיפורים. מדבריו עולים שני קריטריונים לפעולות שלא נעשות על ידי הכהן הגדול: א. עבודת לילה. ב. מכשירי עבודה.

כלומה, הרמב"ן מקבל את הדרישה העקרונית לכך שכל עבודות יום הכיפורים תהיינה בכהן גדול, אלא שהוא מדגיש שמדובר דווקא בעבודת יום ולא בעבודת לילה וכן שמדובר דווקא בעבודות ולא במכשירי עבודה.⁶

שיטת הריטב"א

לעומת גישה זו ניצבת דעת הריטב"א (יב: ד"ה לא) בשם הרמב"ן,⁷ שמחלקת בין שני סוגי העבודות הנעשות ביום הכיפורים:

מדאורייתא אין חובה בכהן גדול אלא בעבודת היום ממש.

אבל תמידין ועבודות של כל יום ויום כשרות אפילו בכהן הדיוט, אלא דמצוה בכהן גדול טפי, ורבנן שוו חובה... והיכא דכהן גדול חלוש עושין עבודת תמידין אף בכהן הדיוט.

מדברי הריטב"א ברור שהצורך בכהן גדול מדאורייתא איננו דין שמקיף את עבודות היום כולו.⁸ אך עדיין יש מקום לשלוש חלוקות בין העבודות השונות ביום הכיפורים, כפי שכתב הגרי"ד בשיעוריו (כב.):

א. ייתכן שדווקא העבודות הנעשות בבגדי לבן מחייבות כהן גדול. הן מצד עצם היכולת ללבוש בגדים אלו (כפי שמשמע בפסוק הנ"ל: "הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִמָּשַׁח אֹתוֹ... וְלָבַשׁ אֶת בְּגָדָיו

6 ייתכן שמחלוקתו עם בעל המאור בעניין עבודות לילה קשורה לדיון העקרוני על היחס שבין ליל יום הכיפורים ליומו (עיין בגמ' פא.). ובדברי הר"ש משאנץ המובאים בריטב"א (יב: ד"ה לא) עולה שהטעם שהכהן גדול צריך לתרום את תרומת הדשן איננו משום קדושת ליל יום הכיפורים אלא משום ש"סוף סוף הכשר עבודת היום היא".

גם מחלוקתם בעניין מכשירי עבודה נראית בקריאה ראשונה כמחלוקת צדדית, ונשוב אליה להלן בביאור שיטת הרמב"ם.

7 מכיוון שבגרסאות ישנות נאמרה שיטה זו בשם הרמב"ן, ומשום שלרמב"ן יש שיטה נוספת במלחמות (אשר הובאה לעיל), נתייחס להלן לשיטה זו כאל שיטת הריטב"א.

8 וכן משמע גם בתוס' חולין (כט: ד"ה אם): "תמיד דלא שייך לחובת יוה"כ ולא קאי עליה אהרן וחוקה".

- הַבְּדֹ, והן מצד היכולת להיכנס לקדש הקדשים⁹ ולבצע את עבודת הכפרה.¹⁰
- ב. אפשר שסדר העבודה המתואר בפרשת אחרי מות נעשה בכהן גדול, כפי שמשמע מפשטי המקראות, ואילו המוספים המתוארים בפרשת פנחס כשרים בכהן הדיוט.¹¹
- ג. האפשרות המסתברת יותר בלשון הריטב"א עצמו היא שגם קרבנות המוספים המיוחדים ליום הכיפורים דורשים כהן גדול, ורק "תמידין ועבודות של כל יום" כשרים בכהן הדיוט.
- מהי משמעותה הלמדנית של שיטת הריטב"א? לפי שתי האפשרויות הראשונות ברור שהצורך בכהן גדול נובע מעבודת יום הכיפורים (על היבטיה השונים), ולא מקדושת היום עצמו. לפי האפשרות השלישית, שמחייבת עבודת כהן גדול גם במוספי יום הכיפורים, יש מקום להתלבט בין שתי הבנות:
- א. הצורך בכהן נובע מקדושת היום, אך קדושה זו חלה רק על העבודות המיוחדות ליום ולא על התמידים ועל העבודות הנעשות בכל יום.
- ב. הצורך בכהן נובע מסדר העבודה, אלא שגם המוספים מהווים חלק מסדר העבודה המיוחד של יום הכיפורים. ייתכן שלכך רומז הפסוק בפרשת פנחס (במדבר כט, יא): "שְׁעִיר עֲזִים אֶחָד חֲטָאת מִלְבַּד חֲטָאת הַכֹּפָרִים".¹²

שיטת הרמב"ם

התלבטות דומה קיימת סביב שיטת הרמב"ם בסוגייתנו. ככלל נקט הרמב"ם בגישה דומה לגישת הרמב"ן במלחמות, וכתב שכל עבודות היום נעשות בכהן גדול, אך לא עבודות הלילה.¹³ אך

- 9 כך עולה מדברי המשך חכמה (שמות כו, ג): "והבדילה הפרוכת לכם בין הקודש ובין קודש הקדשים - ייתכן שכוון על דרך מה שאמר בדברי הימים א, כז, יג 'ויבדל אהרן להקדישו קדש הקדשים'. וזה שאמר כי הפרוכת הוא יבדיל לכם בין הקודש ובין קדש הקדשים, שאהרן שמצווה לבוא מפנים הפרוכת הוא 'קדש קדשים' אבל מי שהוא קדש לבד אסור לבוא מבית הפרוכת".
- 10 כך משמע גם מדברי רבנו חננאל שם (יב): "עבודתו לפני ולפנים היא קובעת לכהונה גדולה". בספר שערי היכל (מערכה סז) דייקו מן הספרי (בהעלותך ס) שהוא סבור כעמדה זו, אך יש מקום להבין את דברי הספרי באופן אחר, עיין שם.
- 11 כך נקט הרש"ש בחידושו (יב). והוכיח את דבריו מן הגמרא (ע): שדאגה לחולשתו של הכהן הגדול דווקא ביחס לסדר העבודה ולא ביחס למוספים.
- 12 נקודה זו קשורה לדין כללי באופיים של מוספי יום הכיפורים ומועד הקרבנות, ותלויה בין השאר בשאלה האם האיל האמור בפרשת אחרי מות (ויקרא טז, ג; טז, ה) הוא האמור בחומש הפקודים (במדבר כט, ח). ועיין אבן עזרא ורמב"ן (במדבר שם), ואכמ"ל.
- 13 מדברי הרמב"ם (ד, א) נראה שתרומת הדשן, סידור המערכה ודישון המזבח הפנימי נעשו בכהן הדיוט, ומאידך

בדבריו (א, ב) נוסף חידוש מיוחד שלא קיבל התייחסות בראשונים אחרים:

ואם היתה שבת, אף מוסף שבת אין מקריב אותו אלא כהן גדול.

הרמב"ם מתייחס למקרה שבו חל יום הכיפורים בשבת, ומלבד התמידים ומוספי יום הכיפורים יש להקריב גם מוסף שבת. הרמב"ם כותב שבמקרה כזה גם הקרבת מוסף השבת תיעשה בכהן גדול, אף שלכאורה מוסף השבת אינו קשור כלל לעבודת יום הכיפורים. את דברי הרמב"ם אפשר להבין בשתי דרכים, לאור חקירתנו.

אפשר להבין שלדעת הרמב"ם הצורך בכהן גדול נובע מקדושת הזמן של יום הכיפורים עצמו, וממילא כל עבודה חשובה שנעשית ביום הזה צריכה להיעשות בכהן גדול.¹⁴

האור שמח (ה, א) הבין את דברי הרמב"ם באופן אחר, וטען כי "מוספי שבת בקדושת יום הכיפורים מקדש, ומצוותן בכהן גדול כמו תמידים".¹⁵ דהיינו, קרבן מוסף של שבת מתקדש בקדושת יום הכיפורים, והופך להיות חלק מסדר עבודת יום הכיפורים.¹⁶ מדבריו עולה שהצורך

כתב הרמב"ם (ב, ה) שהכהן הגדול הוא שנכנס עם המחתה להקטרת הקטורת שבכל יום. בביאור עמדתו דנו כמה ראשונים, עיין בספר שערי היכל (מערכה לב).

14 עיין בספר מבשר טוב על מסכת יומא (סי' א) שהלך בכיוון זה.

15 האור שמח מסתמך על סוגיית הגמרא בזבחים (צ:–צא). בעניין סדר הקדימות בין 'תדיר' ל'מקודש'. הגמרא ביקשה להוכיח שתדיר קודם למקודש מכך שהקרבת קרבן תמיד (התדיר) בשבת קודמת להקרבת מוסף שבת (המקודש), ודחתה את הראיה: "אטו שבת למוספין אהנאי, לתמידין לא אהנאי?". כלומר: כשם שהשבת קידשה את מוספיה, כך היא מקדשת את התמידים המוקרבים בה. מדברי הגמרא עולה שקדושת השבת הופכת את קרבן התמיד לקיום חדש של קרבן שבת, ומכאן שאב האור שמח את יסודו לגבי קרבן מוסף שבת ביום הכיפורים. מדבריו בעניין מוספי השבת המשיך האור שמח למסקנה הלכתית-רוחנית בעניין יום הכיפורים שחל בשבת. לדעתו, חולה שנאלץ לאכול ביום הכיפורים שחל בשבת איננו עושה קידוש, משום שקדושת השבת עצמה משתנה ביום הכיפורים והיא איננה כוללת מצוות אכילה ושתייה.

16 ייתכן שזוהי גם כוונתו של בעל ספר 'מים חיים' על הרמב"ם (שם), שתלה את הצורך בכהן גדול בכל עבודות היום בהלכה למשה מסיני המחייבת חמש טבילות ביום הכיפורים. היינו, כדי שיהיו חמש טבילות ביום הכיפורים צריך שהכהן הגדול יעשה גם את עבודות התמידים שבבגדי זהב (וכך יחליף בגדים חמש פעמים). מדבריו עולה שהלכה זו מצרפת גם את עבודות התמידים לסדר אחד שיוצר קיום משותף. ועיין בערוך השולחן העתיד (קנו, ג-ד).

כדברי האור שמח, הרואה את המוספים והתמידים כמצטרפים לסדר העבודה, נראה להוכיח מהמשך דברי הרמב"ם (שם): "וכן שאר העבודות של יום זה כגון הקטרת הקטורת של כל יום והטבת הנרות הכל עשוי בכהן גדול נשוי שנאמר וכפר בעדו ובעד ביתו ביתו זו אשתו". הסברה הפשוטה נותנת שדין "כהן גדול נשוי" איננו דין בגברא של הכהן שמוגדר כראוי לעבוד ביום הכיפורים, אלא דין בעבודת היום שיש בה דין של "וכפר בעדו ובעד ביתו". ממילא, הדרישה לכהן גדול נשוי בכל עבודות היום מלמדת על כך שהן מצטרפות לקיום אחד עם סדר העבודה.

אמנם בדעת הרמב"ם עצמו (כלי המקדש ה, י) יש מקום להבין שנישואיו של הכהן משמעותיים ביחס להגדרת מעמדו האישי, כפי ששמעו גם במדרש (ויקרא רבה כ) על סיבת מותם של נדב ואביהו: "אבא חנין אומר ע"י שלא היה להם נשים דכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו ביתו זו אשתו", וכן מפורש בזבחי שלמים לרמ"ק (תקוני כהן

בכהן גדול איננו קשור לזמן המיוחד ולעיצומו של יום הכיפורים, אלא לקרבנות המיוחדים ליום, שגם מוסף השבת הופך להיות אחד מהם.¹⁷

הקטרת אימורי יום הכיפורים

דברי הראשונים עד כה נסבו אודות העבודות הנעשות ביום הכיפורים ואינן שייכות לסדר העבודה. בדברי האחרונים אפשר למצוא דיון גם במקרה ההפוך: עבודה שמהווה חלק מסדר העבודה ולא נעשית ביום הכיפורים.

לכל הקרבנות היו "אימורים" (חלקים מן הקרבן המיועדים להישרף על גבי המזבח), שהיו מוקטרים לאחר ההקרבה. הקטרת האימורים הייתה יכולה להימשך גם בלילה שאחרי הקרבת הקרבן. מה דינה של הקטרת אימורי קרבנות עבודת יום הכיפורים? האם היא טעונה כהן גדול משום שהיא חלק מסדר העבודה, או שאין היא טעונה כהן גדול משום שהיא נעשית אחרי שעבר יום הכיפורים?

בספר אמבוהא דספרי (פירוש על ספרי זוטא מאת רבי יעקב זאב יוסקוביץ', אות לא) הסתפק בשאלה זו,¹⁸ ומדבריו עולה שהשאלה תלויה בחקירתנו: אם הצורך בכהן הגדול נובע מהזמן המיוחד הוא פוקע עם סיום יום הכיפורים, ואם הוא קשור לסדר העבודה הוא קיים גם בהקטרת האימורים.

עם זאת, יש מקום לפקפק בתלייה זו משני צדדיה. מחד, ייתכן שגם אם הצורך בכהן קשור לסדר העבודה, אין הוא מתייחס להקטרת האימורים משום שהיא עבודה שאינה מעכבת את הכפרה (אולי בדומה לקריטריונים שהציב הרמב"ן לעיל). מאידך, ייתכן שגם אם הצורך בכהן גדול קשור לעיצומו של יום, הוא נמשך גם בלילה שאחריו, על פי הכלל "בקדשים הלילה הולך אחר היום" (חולין פג. ועוד).

לסיכום: ראינו גישות שונות בראשונים בשאלת מוקד הצורך בכהן גדול בעבודת יום הכיפורים.

גדול תיקון א).

17 וכעין זה כתב הגרי"ד בהררי קדם (ח"א סי' עז). גישה זו מעוררת מחשבה מחודשת גם בהבנת שיטות הראשונים שהובאו לעיל. כך למשל ייתכן שגם לדעת הרמב"ן הצורך בכהן גדול בעבודות הנעשות ביום נובע מהצטרפותן לקיום של סדר העבודה ולא לעצם קדושת היום. כך משמע מדבריו שם בעניין שחיטת התמיד: "שחיטת התמיד אף על פי שלא מצינו שחיטה שפסולה אפי' בזר מ"מ אינה נעשית אלא בכ"ג שהוא מסדר היום". הבנה זו יכולה גם להשפיע על תפיסת מהות הצורך בכהן גדול בעבודות היום. התפיסה הפשוטה היא שכל אחת מן העבודות צריכה להיעשות בכהן גדול. אך מו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין הציע להבין שהצורך בכהן גדול הוא מצד היכולת שלו לאחד את העבודות השונות לכדי סדר אחד. גישה זו מתיישבת היטב עם דברינו בשיטת הרמב"ם: קרבן התמיד לא מתקדש באופן שהופך אותו לעבודה שטעונה כהן גדול, אלא הופך להיות חלק מסדר עבודה רציף שמקבל את משמעותו רק אם נעשה על ידי הכהן הגדול.

18 וכתב שכדי לצאת מן הספק יש להקטיר אימורים אלו בתוך יום הכיפורים. ועיין גם בצפנת פענח (תניינא עמ' 74) שדן בכך.

מדברי בעל המאור נראה שהמוקד הוא בקדושת היום, ואילו מדברי הריטב"א (לפי חלק מההבנות בשיטתו) נראה שהמוקד נעוץ בעבודת היום וכן הבין האור שמח בדעת הרמב"ם. ייתכן ששאלה זו משליכה על הצורך בכהן גדול בהקטרת האימורים שנותרו מקרבנות היום.

נעיר בקצרה על כך שחקירה זו יכולה להיות קשורה לשאלת היחס שבין עבודת יום הכיפורים לקדושת היום שבאה לידי ביטוי בעינוי ובשביתה ממלאכה. אפשר לראות בעבודת המקדש של יום הכיפורים ובקדושת הזמן שבו שני גורמים נפרדים לחלוטין. לפי גישה זו, אין סיבה להרחיב את הצורך בכהן גדול מעבר לסדר העבודה של פרשת אחרי מות, שרק בו הוזכר הצורך בכהן. אך בסוף תיאור עבודת יום הכיפורים נראה שעבודת הכפרה, השביתה והעינוי קשורות זו בזו (ויקרא טז, לא-לב):

שֶׁבֶת שַׁבְּתוֹן הִיא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם חֶקֶת עוֹלָם. וְכִפֵּר הַכֹּהֵן אֶשֶׁר יִקְשָׁח אֹתוֹ.

כלומר, עבודת יום הכיפורים מהווה חלק מקדושת הזמן של היום ולא גורם נבדל,¹⁹ וממילא יש יותר מקום לומר שהצורך בכהן גדול מהווה דין בקדושת יום הכיפורים שסדר העבודה מהווה רק חלק ממנו.²⁰ לפי גישה זו, קיים קשר בין שלושת מישורי הקיום שבהם מתייחד יום הכיפורים: עולם, שנה ונפש. יום הכיפורים מהווה זמן של "שבת שבתון", שבו נפתחת האפשרות להיכנס לקדש הקדשים, על ידי אהרן הכהן שעליו נאמר (דברי הימים א, כז, ג): 'ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים'.²¹

19 כך מבואר גם בדברי האור שמח (עבודת יום הכיפורים ג, ז): הגמרא (פא.) כותבת שלעינוי יום הכיפורים אין שום היתר (בניגוד, למשל, לאיסורי מלאכה, שהותרו עבור עבודת המקדש). לאור כך הקשו האחרונים, כיצד פסק הרמב"ם (שם) שלאיש המשלח את השעיר מותר לאכול אם צריך לכך. תשובתו של האור שמח היא שעבודת יום הכיפורים והעינוי נובעים שניהם מיסוד אחד - קדושת היום, ושניהם מהווים את הדרך למימוש של יסוד זה. ממילא מדובר בסדר עדיפויות פנימי ולא בגורם חיצוני שדוחה את העינוי.

20 השלכה קיצונית להבנה זו של הקשר בין העבודה לצום הובאה בספר הזכרון לרב בצלאל זולטי (על הרמב"ם א, א). לדעתו עצם קיומה של עבודת היום תלוי בכך שעם ישראל יצום ביום זה, וכאשר אינם צמים פוקעת קדושת היום יחד עם היכולת לקיים את סדר העבודה. רעיון זה חזק הרב זולטי מתוך דברי הגמרא במועד קטן (ט). על כך שבחנכת בית המקדש לא עשו ישראל את יום הכיפורים משום שהיו צריכים לאכול ולשתות. אולם, בספר שמועת חיים (יומא ז, טו) דחה את ראיותיו. ועיין במאמרו של הרב יונתן גרוסקין, 'מכפרת המשכן אל כפרת הגבולין', בתוך 'ביום צום כיפור יחתמו', עמ' 24-11.

21 אמנם בהמשך הפסוק שם עולה שקדושה זו קיימת גם באחיו הכהנים.

ג. מהות הצורך בכהן גדול

מעמד שאר הכהנים²²

לאחר דיון בשאלת הגורם לצורך בכהן גדול (קדושת היום או עבודת היום), נפנה לדון באופייה של דרישה זו. בשאלה זו אפשר להציע שתי הצעות עקרוניות, כפי שכתב הרב יצחק נונים בספרו שער המלך על הרמב"ם (א, ב):

מספקא לי בכהן הדיוט ששימש (ביום הכיפורים) אם חייב מיתה כדין זר העובד. מי נימא כיון דרחמנא פסלינהו ליום הכיפורים הרי הן בכלל 'זהזר הקרב יומת' ואהדריה קרא לאיסור, או דילמא כיון דהני לאו זרים נינהו ליכא אלא לאו הבא מכלל עשה?

שער המלך מציע להבין את הצורך בכהן גדול בשתי דרכים:

א. בעבודת יום הכיפורים, דווקא הכהן הגדול נחשב כהן כשר, ושאר הכהנים נחשבים זרים. קדושת העבודות שבכל יום תובעת שהן תיעשנה בקדושת כהונה ולא בזרות, ורמת החומרה והקדושה של עבודת היום דורשת קדושה של כהן גדול ולא של הדיוטות.

ב. יש מצוות עשה בעבודת היום שתיעשה בכהן הגדול דווקא (ולהלן נדון במשמעותה), אך אין זה משום ששאר הכהנים נחשבים כזרים. דוגמה לכך היא עבודת הפרה האדומה שדווקא אלעזר הכהן נצטווה לעשותה (במדבר יט, א), אף שמסתבר שאין זה אומר שאהרן נחשב כזר ביחס אליה.²³

יש מקום לתלות חקירה זו בחקירה הקודמת, בעניין הגורם המחייב עבודה בכהן גדול. אם הגורם לחיוב הוא סדר עבודת היום, נראה שמדובר במצווה מיוחדת שמתייחסת לעבודה זו ולא בקביעה שדין זרות חל על כל ההדיוטות. אך אם מדובר בדין הנובע מקדושת יום הכיפורים, יש יותר מקום להבין שקדושת היום דורשת רמה חמורה יותר של קדושת כהונה, אשר ביחס אליה ההדיוטות כולם כזר נחשבו.²⁴

22 נושא שיש לדון בו בנפרד הוא החובות המוטלות על כהנים הדיוטות ביום הכיפורים. במקומות מספר מצאנו שכהנים שונים מסייעים לכהן הגדול, בעיקר סביב עבודות הדם. ייתכן שמדובר בפרט טכני בלבד, אך ייתכן שיש בכך דין מהותי שנלמד מפרשת היום השמיני למילואים (ויקרא ט, יב): "וַיִּמְצְאוּ בְּנֵי אֶהֱרֹן אֱלֹהֵי אֶת הַדָּם".

23 נושא שיש לדון בו בנפרד הוא החובות המוטלות על כהנים הדיוטות ביום הכיפורים. במקומות מספר מצאנו שכהנים שונים מסייעים לכהן הגדול, בעיקר סביב עבודות הדם. ייתכן שמדובר בפרט טכני בלבד, אך ייתכן שיש בכך דין מהותי שנלמד מפרשת היום השמיני למילואים (ויקרא פרק ט, יב): "וַיִּמְצְאוּ בְּנֵי אֶהֱרֹן אֱלֹהֵי אֶת הַדָּם".

24 ועיין בספר חסד לאברהם על הרמב"ם (א, ב) שדן באריכות ביחסים האפשריים שבין שתי החקירות.

כהן גדול וכהן הדיוט

בכדי לחדד יותר את חקירתנו, ולהבין את מהות הצורך בכהן גדול בעבודת יום הכיפורים, נקדים ונדון בקצרה באופי ההבדל שבין כהן גדול לכהן הדיוט. בפרשת קדושים מתואר הכהן הגדול באופן הבא (ויקרא כא, י):

וְהָיָה הַגָּדוֹל מֵאֲחֵיו אֲשֶׁר יֵצֵק עַל רֹאשׁוֹ שֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ וְנִלְאָ אֶת יָדָיו לְלֶבֶשׁ אֶת הַבְּגָדִים.

מהי מערכת היחסים שבין הכהן הגדול לאחיו הכהנים? מחד, בתחילת הפסוק הוא מוצג ככהן "הגדול מאחיו", ניסוח שיוצר השוואה מסוימת בינו לבין אחיו הכהנים ומגדיר אותו רק כ"גדול" יחסית אליהם. מאידך, בהמשך הפסוק מתוארת הקדשה מיוחדת על ידי משיחה וריבוי בגדים, שמוכיחה להבנה שמדובר בקדושה ברמה אחרת מזו של שאר הכהנים.

חקירה זו נוסחה על ידי האור שמח (כלי המקדש ה, יז) באופן הבא: האם הכהן הגדול הוא "כהן הדיוט גם כן", או שמא "הוי כהן גדול דבר אחר בפני עצמו, ואינו כהן הדיוט כלל".²⁵ העמדה שלפיה כהן גדול הוא גם כהן הדיוט, יכולה לראות את קדושת הכהן הגדול כצומחת מתוך קדושת הכהונה הכללית ומתייחדת רק ברובד המינני (אף שאין זה הכרחי), ואילו העמדה שלפיה אין לו דין של כהן הדיוט תסבור כנראה שמדובר במדרגה שונה לחלוטין של קדושה.

בכמה מקומות הובא בשם הגר"ח מבריסק, ששני הדינים קיימים בכהן הגדול: יש ממד שבו קדושת הכהן הגדול צומחת מתוך קדושת הכהונה הכללית, ויש ממד שבו קדושת הכהן היא קדושה עצמאית וייחודית. כך נוסחו הדברים בספר חידושי הגר"ז והגר"ד (סוטה מב):

ואמר סרן הגר"ח זצ"ל בזה... דב' דינים הם בכהן גדול: א', דין משיחה, שבה הוא מתקדש לכהן גדול, דחל בגופו קדושה יתירה מכהן הדיוט כמו קדושת כלי שרת. ב', דין מינוי, דעצם המינוי הוי חלות דין שחל בו לעשותו כהן גדול, ונמצא דדיני כהן גדול חלים בו על ידי משיחה וריבוי ועל ידי המינוי בפה.²⁶

מדברי הגר"ח עולים שני צירים של קדושה המתקיימים בכהן הגדול. ציר אחד מתייחס לקדושת הגוף, המייחדת את הכהן הגדול בחינוך ומשיחה לעבודת המקדש ברמה הגבוהה ביותר, כאחד מכלי השרת. במובן זה, קדושתו של הכהן הגדול היא קדושה ייחודית, שאינה נובעת מקדושת הכהונה הכללית. הציר השני הוא מעמדו של הכהן הגדול בקרב חבריו הכהנים, מעמד שהוא ביסודו מעמד חברתי-יחסי שנוצר על ידי מינוי מהמלך ומאחיו הכהנים (עיין תוספות יב: ד"ה כהן),

25 האור שמח תלה את חקירתו במחלוקת התנאים (ו). האם אבנטו של כהן גדול זהו אבנטו של כהן הדיוט.

26 חילוק זה הובא בשם הגר"ח בספרים רבים, אך לא נמצא בכתביו שלו. רמז לכיוון זה נמצא בדבריו בהלכות ביאת מקדש (ב, ד) בעניין איסור היציאה של הכהן הגדול מן המקדש. הגר"ח שם מחדש שאיסור היציאה מן המקדש נאמר גם בבני אהרן משום שעברו תהליך של משיחה וריבוי בגדים, אף שאין בהם את הדינים הנובעים מן המינוי של הכהונה הגדולה.

והוא מבטא את קדושת הכהן הגדול הצומחת מתוך קדושת הכהונה הכללית. הגר"ח ותלמידיו האריכו לחלק בין הדינים השונים שנאמרו ביחס לכהן גדול ולסווגם לפי חלוקה זו: קדושת הגוף שבמשיחה וקדושת המינוי.

לאור חלוקה זו יש לשאול: איזה דין של קדושת הכהן הגדול נדרש לצורך עבודת יום הכיפורים?²⁷

נראה ששאלה זו קשורה קשר הדוק לדיון בעניין מעמד ההדיוטות, ומדובר בשני צדדים של אותו מטבע: אם הצורך בכהן גדול קשור לקדושת הגוף היתירה שבו, הרי ששאר הכהנים נחשבים כזרים ביחס לרמת קדושה זו.²⁸ מאידך, אם הצורך בכהן גדול קשור למינוי שלו כראש הכהנים נראה שמדובר בדין ומצווה בלבד ושאר הכהנים לא נחשבים כזרים גמורים.

כהן גדול בשחיטה

מקרה מבחן לשאלה האם שאר הכהנים נחשבים כזרים ביחס לעבודת יום הכיפורים, או שיש דין אחר שדורש את קיום העבודה בכהן גדול, הוא פעולה שכשירה גם בזרים. הדוגמה הבולטת ביותר היא השחיטה,²⁹ אשר בכל השנה כשרה גם בזה, ובפר יום הכיפורים נחלקו האמוראים בדינה (מב.). לדעת רב, שחיטת הפר כשרה בזר כיוון ש"שחיטה לאו עבודה היא", ואילו לדעת שמואל יש גזירת הכתוב מיוחדת "אהרן וחוקה", הפוסלת את שחיטת הפר על ידי זה.

מדברי רב נראה בפשטות שהדרישה המיוחדת לכהן גדול בעבודת יום הכיפורים נובעת מדרישה לרמת קדושה מסוימת (בדומה לצורך בכהנים רגילים כל השנה), ולכן היא חלה רק על "עבודות" ולא על פעולות שזר כשר בהן.³⁰ אך כיצד אפשר להבין את דעתו של שמואל?

27 עיין גם בשיעורי הגר"ד (יב).

28 ראה לאפשרות שדין הכהן הגדול קשור לקדושת הגוף שבו אפשר למצוא בדברי הראב"ד (כלי המקדש ה, יג), שכתב שדין חינוך הכהן הגדול על ידי משיחה וריבוי בגדים במשך שבעה ימים, נאמר דווקא ביחס לעבודת יום הכיפורים ולא לעבודת כל השנה. מדבריו עולה בבירור שיש צורך בקדושת גוף מיוחדת לעבודת יום הכיפורים, ולא די בקדושת המינוי.

29 דוגמה נוספת שיש לדון בה היא דין העלאת הגורלות, עיין בפרק על הגורל.

30 עם זאת, לדעת חלק מהראשונים נראה שגם רב דורש לכתחילה שחיטה בכהן גדול, כפי שעולה מלשון הרמב"ם (פסולי המוקדשים א, ב): "אף על פי שנאמר בו ושחט אהרן, אם שחטו זר כשר". הפיצול בין הדין לכתחילה לדין בדיעבד יכול ללמד על שני דינים שונים בצורך בכהן גדול (שרק אחד מהם מעכב), או על דין אחד שקיים בכל הפעולות ומעכב רק בעבודות. מאידך, בתוספות (לב: ד"ה אם) משמע שלדעת רב אין כלל צורך שהשחיטה תעשה על ידי הכהן הגדול.

כיוון אחד בהסבר דעת שמואל הוא שישנם תחומים שאינם מוגדרים "עבודה", ובכל זאת הם כשרים רק בכהנים, כמו למשל ראיית נגעי צרעת.³¹ לפי הבנה זו, מבחינה עקרונית שמואל שותף לדעתו של רב, שעבודת יום הכיפורים דורשת רמת כהונה וקדושה של כהן גדול, אשר ביחס אליה נחשבים הכהנים כולם כזרים.

אולם הוא חולק על רב בהתייחסות הספציפית למעשה השחיטה וטוען כי למרות שהשחיטה איננה "עבודה" יש בה פסול זרות (גם לגבי כהן הדיוט), בדומה לראיית נגעים שאיננה עבודה ובכל זאת דורשת קדושת כהונה.

כיוון אחר לגמרי נמצא בדברי התוספות (מב.) בשם רבי יוסף קלצון, איש ירושלים:

לאו משום דעבודה היא... אלא גלי רחמנא דבעין בעלים, מידי דהוה אסמיכה דלאו עבודה היא דבעין בעלים.

לדעת ר"י קלצון, הצורך בכהן גדול בשחיטת הפר איננו בשל קדושת הכהונה הגדולה שבו, המגדירה את שאר הכהנים כזרים, אלא בשל היותו בעליו של הפר.³² לפי הבנה זו, שמואל מסכים עם רב לא רק על מהות הדרישה לכהן גדול, אלא גם על מעמדה של פעולת השחיטה, אלא שלדעתו יש דין חיצוני-מקומי המחייב את שחיטת הפר על ידי הכהן הגדול.³³

בניגוד לאפשרויות שהעלינו, אפשר להבין ששמואל חולק על רב באופן מהותי, וסבור שהצורך בכהן גדול ביום הכיפורים הוא דין מיוחד שלא קשור כלל לרמת הקדושה שלו, וממילא איננו

31 בגמרא מבואר שלמרות שלדעת רב שחיטה איננה עבודה, שחיטת פרה אדומה פסולה בזר, "מידי דהוה אמראות נגעים, דלאו עבודה היא ובעיא כהונה". התוספות במנחות (ה. ד"ה שחיטה) השוו בין שיטת רב בפרה אדומה לשיטת שמואל בפר כהן גדול, ומדבריהם אפשר ללמוד שלפי שמואל, שחיטת הפר דומה למראות נגעים, ולכן למרות שאינה מוגדרת כ"עבודה" היא כשרה דווקא בכהן גדול.

32 נראה שהמקור לחידוש זה הוא דברי הגמרא במנחות (יט.), שדנה במקור לכך שאין צורך ששחיטת קרבן תיעשה על ידי בעליו דווקא: "גלי רחמנא ביה"כ 'ושחט את פר החטאת אשר לו', מכלל דשחיטה בעלמא לא בעינן בעלים". הגמרא לומדת מכך שדווקא השחיטה ביום הכיפורים היא בבעלים, שהשחיטה בכל השנה אינה בבעלים. מדברי הגמרא אפשר להבין שביום הכיפורים אין דין של שחיטה בכהן גדול, אלא פשוט דין של שחיטה בבעלים, שבמקרה הזה הוא הכהן הגדול. אולם הבנה זו אינה הכרחית, משום שיתכן שהגמרא לומדת מכך שנדרש פסוק לומר שאהרן שוחט את הפר שלו, שאין דין בעלים בשום שחיטה (כולל זו של יום הכיפורים). שהרי אם היה דין של שחיטה בבעלים, לא היה צריך לכתוב שאהרן הוא ששוחט את הפר. ואכמ"ל.

33 השלכה מעניינת להבנות השונות בהסבר דעת שמואל, יכולה להיות בשאלת הצורך בלבישת בגדי כהונה בשעת השחיטה. אם נבין את הצורך בכהן גדול כנובע מקדושת הכהונה המיוחדת שלו, מסתבר שיצטרך לשחוט כשהוא לבוש בבגדי כהונה (כפי שעולה מדברי הירושלמי ז, א, ועיין תוספות ישנים מב. ד"ה שחיטת, ובהערות הגרי"ש אלישיב על אתר). אך אם מדובר בדין בעלים בלבד, מסתבר שהכהן הגדול יוכל לשחוט את הפר ללא בגדי כהונה, כפי שאכן נקט הגבורת ארי (מב. ד"ה חד).

מצטמצם לפעולות המוגדרות כ"עבודה". לשם ברור אפשרות זו נקדים ונדון בהיקף שיטתו של שמואל, ונברר באילו קרבנות הוא סבור שיש צורך בכהן גדול גם בשלב השחיטה.

הרשב"א (חולין כט: ד"ה הויא) מביא שתי עמדות ביחס לשחיטת שאר הקרבנות ביום הכיפורים. לפי העמדה הראשונה, שמואל פוסל שחיטה על ידי זר בכל קרבנות היום (כולל קרבן התמיד), ובכולם השחיטה כשרה רק בכהן גדול.³⁴ לפי דעה זו נראה, שלעניין הצורך בכהן ביום הכיפורים, השחיטה נחשבת כפעולה ששאר הכהנים נחשבים זרים ביחס אליה.

לפי העמדה השנייה שמביא הרשב"א, ההקפדה על שחיטת הפר על ידי הכהן הגדול נאמרה דווקא ביחס לפרו, ולא ביחס לשאר קרבנות היום, ומסתבר שהקפדה זו נובעת מבעלותו של הכהן על הפר ולא מדין כללי של קדושת עבודות היום.

עמדת ביניים בשאלת היקף דין השחיטה בכהן גדול לדעת שמואל, אפשר לדייק מתוך דברי התוספות בחולין (כט: ד"ה אם):

ואפילו מאן דפסיל היינו דוקא פרו דקאתי לחובת יום הכיפורים וקאי עליה אהרן וחוקה, אבל תמיד דלא שייך לחובת יום הכיפורים ולא קאי עליה אהרן וחוקה - לא.

לדעת התוספות, הצורך בכהן גדול איננו קיים דווקא בפר, אך גם איננו שייך בקרבן התמיד. מדבריהם נראה שכל קרבן המובא "לחובת יום הכיפורים" טעון שחיטה בכהן גדול, ולא קרבנות אחרים. לאור דבריהם ניתן להציע הבנה אחרת בדעת שמואל, המקבילה לאפשרות השניה שהעלה ר' יצחק נוניס (לעיל), ולפיה יש מצווה ודין מיוחד בסדר העבודה של יום הכיפורים שייעשה בכהן גדול (אף ששאר הכהנים אינם נחשבים כזרים לענין זה). ממילא, דין זה כולל את כל הפעולות שמרכיבות את סדר העבודה, אך לא את שאר העבודות שביום הכיפורים.

הבנה זו בולטת יותר בדברי הירושלמי (ג, ז), שם נאמר ש"פר ושעיר של יום הכיפורים צריכין כהן", ואילו שאר השחיטות אינן צריכות כהן גדול. מהי הסברה העומדת בבסיס שיטה זו? נראה בבירור שלא מדובר בדין 'בעלים' (כדעת הר"י קלצון), שהרי הכהן הגדול איננו הבעלים של השעיר הפנימי.³⁵ מאידך, אין כאן גם קביעה גורפת שמגדירה את ההדיוטות כזרים שפסולים בכל שחיטת הקרבנות ביום הכיפורים, או אפילו בכל הקרבנות של סדר העבודה (כגון אילו ואיל העם).

34 ייתכן שזוהי גם דעת הרמב"ן במלחמות (א. מדפי הרי"ף): "שחיטת התמיד אף על פי שלא מצינו שחיטה שפסולה אפי' בזר מ"מ אינה נעשית אלא בכ"ג שהוא מסדר היום". אולם בחידושו בחולין (כט: ד"ה הויא) כתב שמדובר רק בדין לכתחילה בלבד, וכעין מה שהביא בשמו הריטב"א (יב:) שהוזכר לעיל: "לאו דוקא לפסלו, שהרי אפילו בפרו של כהן גדול מסקינן בפרק טרף בקלפי שלא מצינו שחיטה שפסולה בזה, אלא מכל מקום אין מוסרין עבודה בו ביום אלא לכהן גדול".

35 וכן הוכיח הגרי"ז בחידושו (מב).

משום כך נראה שמדובר בדין מיוחד שהתחדש בעבודת היום. הדרך הפשוטה להבין חידוש זה (לפי ההבנה ששאר הכהנים לא נחשבים כזרים) היא שחשיבותו של סדר העבודה גורמת לכך שיהיה צורך בכהן חשוב ומיוחד, אך אנו ננסה לצעוד בדרך אחרת.

בזאת יבוא אהרן

בירושלמי (ג, ז) שהזכרנו לעיל אפשר למצוא מקור לדין השחיטה בכהן גדול:

דו קרייא 'ושחט והביא', מה הבאה בכהן אף שחיטה בכהן.

מהי משמעות ההיקש בין ההבאה (הולכת הדם) לשחיטה? אפשר היה להבין שהשחיטה ביום הכיפורים נחשבת גם היא כעבודה בדומה להולכה, אך בכל הגמרות והראשונים שראינו לעיל מפורש שאין זה כך. משום כך יש מקום להציע הבנה שונה בתכלית בעניין הצורך בכהן גדול בעבודת יום הכיפורים.

עד כה הנחנו שבכל עבודה ועבודה יש צורך שתיעשה על ידי כהן גדול, משום קדושת העבודה או משום קדושת היום. אולם, ייתכן שאם נבחן כל עבודה בפני עצמה לא נוכל להצביע על סיבה מסוימת המחייבת את עשייתה דווקא על ידי הכהן הגדול, והן כשלעצמן היו יכולות להיעשות גם על ידי כהן הדיוט. למרות זאת, בפועל הן צריכות להיעשות דווקא על ידי הכהן הגדול, ונסביר מדוע.

בפסוק הפותח את סדר העבודה נאמר (ויקרא טז, ג):

בְּזֹאת יָבֹא אֶהְרֹן אֶל הַקֹּדֶשׁ בְּפָרֹן בֶּן־בָּקָר לְחֹטָאת וְאֵיל לְעֹלָה.

עבודת יום הכיפורים אינן מוצגות בפסוק זה כעבודות העומדות בפני עצמן וזקוקות לכהן גדול לשם עשייתן, אלא כאמצעים המאפשרים לכהן לממש את רצונו לבוא אל הקדש. זו גם המסגרת הכללית בה מובא סדר עבודת יום הכיפורים - ציווי המתאר את אופי הכניסה הנכון, על מנת למנוע תקלות ובעיות בכניסה לא נכונה (בניגוד לכניסתם הבעייתית של נדב ואביהוא).

לאור זאת יש מקום להבין שהדרישה לעשיית עבודת יום הכיפורים על ידי הכהן הגדול אינה נובעת מקדושת היום או מחשיבות העבודות, אלא מכך שהכהן הגדול צריך לעבור תהליך אישי שיכשיר את כניסתו אל הקודש פנימה. דהיינו: כל עבודה בפני עצמה אינה מצריכה כהן גדול, אולם העובדה שהכהן הגדול רוצה להיכנס אל הקודש פנימה דורשת ממנו לעשות מכלול של עבודות, שכולן יחד מהוות הכנה והכשרה לכניסה זו.³⁶

36 גם לפי אפשרות זו, החובה שדווקא הכהן הגדול יכנס לקדש הקדשים נובעת מקדושת היום או מקדושת עבודת הכניסה (בדומה לאפשרויות שהצגנו לעיל). החידוש הוא ביחס לכל עבודות יום הכיפורים הנעשות סביב כניסה זו, שהצורך בעשייתן על ידי הכהן הגדול אינו נובע מצד עצמן, אלא מהיותן חלק ממכלול הכניסה אל הקודש.

זו גם הגישה העולה מדברי המדרש, אשר הובאו בפתיחה, ולפיה הכהן הגדול יכול לבצע עבודות אלו בכל יום בשנה שבו ירצה להיכנס אל הקדש. תפיסה זו מדגישה את העובדה שמדובר בתהליך אישי שמכשיר את הכהן לכניסה ולא בעבודות שדורשות את קדושת הכהן מצד עצמן.

יש מקום להבין כך גם את דברי הר"י קלצון: הדרישה לבעלות על הקרבן ביום הכיפורים איננה דין "בעלים" רגיל, הקיים בכל הקרבנות, אלא דרישה שקשורה לתהליך האישי שעל הכהן לעבור עם הקרבן בכדי להיכנס אל הקדש.

ביטוי לרעיון זה אפשר לראות בסוגיית הגמרא בעניין כהן גדול שמת לאחר שחיתת הפר (מט:):

איבעיא להו: שחט ומת, מה הוא שיכנס אחר בדמו? מי אמרין: בפר - ואפילו בדמו של פר, או דילמא: בפר - ולא בדמו של פר? רבי חנינא אומר: בפר ולא בדמו של פר, וריש לקיש אומר: בפר ואפילו בדמו של פר.

האמוראים נחלקו האם כאשר מת הכהן הגדול לאחר שחיתת הפר, יכול הכהן המחליף להיכנס לקדש הקדשים עם דם הפר השחוט, או שמא עליו לשחוט פר נוסף ולהיכנס לקדש הקדשים עם דם הפר השני. באופן פשוט, אין כאן פגם בעבודות עצמן, שהרי השחיטה נעשתה בכהן הגדול שהיה בעליו של הפר וכעת הכהן המחליף מבקש להשלים את מעשה ההבאה. ולמרות זאת, לדעת רבי חנינא צריך הכהן המחליף להביא פר חדש משלו. מדוע? נראה שהגמרא רואה בהבאת הפר באופן אישי דין שמוטל על אותו הכהן שנכנס לפני ולפנים. לכן, גם אם כהן גדול עשה את העבודה לא די בכך, ודווקא הכהן הנכנס הוא שצריך לעשות את העבודה. כך עולה גם מהסבר שמביאה הגמרא (נ.) לשיטתו של רבי חנינא:

במה הוכשר אהרן לבא אל הקדש - בפר בן בקר לחטאת.

והסביר רש"י (ד"ה במה):

מה יעשה כדי שיהא רשאי ליכנס? יביא פר חי לעזרה, ויעשה עבודות שבענין.³⁷

עוד נציין, כי אפשרות זו פותחת פתח להבנה שלישית של הצורך בכהן הגדול: הכניסה אל הקודש צריכה להיעשות ע"י הגדול לא מפני שמדובר בזמן קדוש, ולא מפני שמדובר בעבודה קדושה, אלא מפני שמדובר במקום קדוש, שרק הכהן הגדול יכול להיכנס אליו. וכבר רמז לענין זה המשך חכמה (המובא לעיל בהערה על דברי הריטב"א), שכתב: "שאהרן שמצווה לבוא מפנים הפרוכת הוא 'קדש קדשים', אבל מי שהוא קדש לבד אסור לבוא מבית הפרוכת".

37 לפי זה מסתבר שריש לקיש חולק על רבי חנינא בדיוק בנקודה זו, ולדעתו אין כוונת הפסוקים לתאר את האופן שבו יהיה הכהן הגדול רשאי להיכנס אל קדש הקדשים, אלא לציין שהעבודה מצד עצמה צריכה להיות בכהן גדול.

הבנה זו של הצורך בכהן גדול בעבודת היום יכולה להוביל להרחבה משמעותית של דין זה. לפי דברינו, סדר העבודה מהווה סיפור אורגני אחד, של אדם שעובר תהליך של כפרה והתקדשות כדי להיכנס אל הקדש ומתוך כך יכול דווקא הוא לכפר על עם ישראל.³⁸

נחדד הבנה זו מתוך השלכה קיצונית שיכולה להיגזר ממנה. שילוחו של השעיר המשתלח למדבר לא נעשה על ידי הכהן הגדול, אלא על ידי אדם אחר, "איש עתי", אשר יכול היה להיות אפילו ישראל (יומא טו.). לפי ההבנות הקודמות, הרואות את הצורך בכהן גדול כדין בעבודות היום, אפשר להבין דין זה בפשטות: שילוח השעיר איננו כלל בגדר "עבודה", וממילא הוא יכול להיעשות על ידי זה.³⁹ אך לאור ההבנה הרואה את עבודת היום כמערכת אחת שקשורה אל הכהן שנכנס אל הקדש, מסתבר היה שגם שילוח העוונות ייעשה על ידי הכהן הגדול! ואכן הגרי"ד בשיעוריו (סו.) מדייק מלשון התורה שהכהן הגדול מעורב גם בשלב זה של העבודה (ויקרא טז, כא):

וְשִׁלַּח בְּיַד אִישׁ עֵתִי הַפְּדֵבָרָה.

לא האיש העתי הוא שמשלח את השעיר, אלא הכהן הגדול הוא שמשלח על ידו. כך עולה גם בתיאור המפגש בין האיש העתי והכהן לאחר עבודת היום (עא.):

אתי משלח, מצאו בשוק לכהן גדול, אומר לו: אישי כהן גדול! עשינו שילוחותך.

רעיון זה ממחיש שתפקידו של הכהן הגדול ביום הכיפורים איננו קשור רק לעצם מעשה העבודה שדורש כהן גדול, אלא לאחריות אישית של הכהן על כל סדר עבודת היום ותוצאותיו.⁴⁰ מתוך הבנה זו ברור גם מדוע השחיטה דורשת כהן גדול, שכן היא מקדשת את הקרבן ומהווה חלק מתהליך הכניסה אל הקדש, אף שמצד עצמה אין היא עבודה.⁴¹

38 דבר זה ניכר היטב לאור קביעת המשנה (יומא ס:) כי "כל מעשה יום הכפורים האמור על הסדר, אם הקדים מעשה לחברו לא עשה כלום": אם אכן מדובר בסדר עבודות המאפשר את כניסתו של הכהן הגדול אל קדש הקדשים, סביר מאד לומר שדווקא סדר מסוים יאפשר את הכניסה, וכל חריגה ושינוי ממנו יפגמו בתהליך שהכהן אמור לעבור.

39 הנחה זו עצמה טעונה בירור, וראה בפרק על כפרת השעיר המשתלח.

40 אמנם הדבר אברהם (ח"ב סי' ח אות ז) חלק על הבנה זו.

41 זוהי הבנה מקובלת באחרונים, והיא מבוססת על מחלוקות הראשונים בהסבר המשפט "שחיטה לאו עבודה היא" ובעניין הצורך בכלי שרת בשחיטה. עיין למשל בספר מבשר טוב (יומא סי' ב).

ד. שני דינים בצורך בכהן

מקור הדין

עד כה ראינו כמה גישות עקרוניות בהבנת הצורך בכהן גדול בעבודות יום הכיפורים: משום קדושת היום שמחייבת קדושת כהונה גדולה, משום חשיבות העבודות שצריכות להיעשות בכהן החשוב ביותר, או משום הצורך האישי של הכהן הגדול לעבור את כל תהליך העבודה בעצמו. ישנם מקורות שמהם אפשר ללמוד על שני דינים שונים בעניין הצורך בכהן, ונעמוד על נקודה זו מתוך עיסוק בשאלת מקור הדין.

מהו המקור לכך שעבודות יום הכיפורים נעשות בכהן גדול דווקא? בגמרא נראה שהתשובה לשאלה זו ברורה. בסוגיית שחיטת פרו של אהרן נאמר בגמרא (מב.):

פרו נמי - הא כתיב אהרן וחוקה!

כלומר, בפרשת יום הכיפורים נאמר "אהרן" ביחס לכל הפעולות המתוארות בה, וממילא היא צריכה להיעשות על ידו. הגמרא עצמה מתייחסת לאפשרות ללמוד ממקור אחר ודוחה אותה (ה.):

דתניא: 'וכפר הכהן אשר ימשח אתו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו', מה תלמוד לומר?

רש"י על אתר (ד"ה מה) מסביר שהגמרא מחפשת משמעות לפסוק זה משום שאין צורך בו לעניין עצם הדין של עבודה בכהן גדול ביום הכיפורים:

אם ללמד שתהיה עבודה בכהן גדול - והלא כל הפרשה באהרן נאמרה, בזאת יבא אהרן, ונתן אהרן, והקריב אהרן, ובא אהרן.

מאידך, רש"י עצמו כתב בכמה מקומות דווקא את המקור שאותו דחתה הגמרא. כך למשל ברש"י הראשון במסכת (ב. ד"ה שבעת):

שכל עבודת יום הכפורים אינה כשירה אלא בו, כדיליף בהוריות בפרק בתרא (יב, ב), דכתיב גבי יום הכפורים וכפר הכהן אשר ימשח אותו.

לאור דברי רש"י אפשר להבין שהצורך בכהן גדול ביום הכיפורים משלב בתוכו שני דינים: דין "אהרן" ודין "הכהן אשר ימשח אותו". נראה ששני הדינים הללו מבטאים היטב את צדדי חקירתנו: דין "הכהן אשר ימשח אותו" מתאר בפירוש את קדושת הגוף של הכהן, ולעומת זאת "אהרן" מתייחס לכהן הגדול כאל אדם המבקש לעבור תהליך אישי שיאפשר לו להיכנס אל הקדש.⁴²

42 ייתכן גם שדין זה קשור לעמידתו של הכהן הגדול ביום הכיפורים תחת אהרן, כפי שדייק הגר"ד סולובייצ'יק

אפשר, שעבודות שונות במהלך יום הכיפורים ייעשו על ידי הכהן הגדול מכוח הדינים השונים: עבודות מסוימות יצריכו כהן גדול מפני שהוא הקדוש ביותר, ואחרות יצריכו כהן גדול מפני שהוא זה שמבקש להיכנס אל תוך הקודש פנימה. כיצד נבחין איזה דין מאפיין כל עבודה?

דרך אחת לחלק בין שני הדינים נמצאת בפירוש מרומי שדה לנצי"ב (על רש"י ב.). לדבריו יש לחלק בין סדר העבודה שבפרשת אחרי מות, שנלמד מדין "אהרן", לשאר עבודות היום שנאמר בהן דין "וכפר הכהן". גישה זו אפשר למצוא בדברי התוספות המובאים לעיל (לכ: ד"ה אם) בעניין השחיטה בכהן גדול ביום הכיפורים:

דוקא פרו דאתי לחובת היום דקאי עליה אהרן וחוקה, אבל תמיד דלא שייך לחובת יום הכפורים לא קאי עליה אהרן וחוקה בשחיטה כיון דלאו עבודה היא.

מדברי התוספות עולים שני דינים בעניין הצורך בכהן גדול, כאשר החלוקה היא בין קרבן התמיד, שבו רק עבודות ממש טעונות כהן גדול, לקרבנות ששייכים "לחובת יום הכיפורים" שבהם גם השחיטה (לדעת שמואל) צריכה כהן גדול.⁴³

אפשרות אחרת היא להתמקד בפרשת אחרי מות, לאתר את המקומות בפרשייה שנאמר בהם "אהרן" ולהגדיר אותם כקשורים לדין זה, ולשייך את שאר הפעולות (אפילו בתוך סדר העבודה) לדין "וכפר הכהן". גישה זו עולה מתוך דברי המאירי (לג:), המחלק בין שחיטת התמיד לשחיטת הפר:

שחיטת פרו של כהן ביום הכפורים יש בו משום זרות...

ויש שואלין ומה ענין לומר כן בפרו לבד? והלא בשחיטת כל קרבנות היום כן שהרי אין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בכהן גדול! איפשר שלא נאמרה אלא בעבודה, ושחיטה אינה בכלל עבודה, ובשחיטת פרו הוא שאמרו כן משום דכתיב והקריב אהרן וסמיך ליה ושחט את פר החטאת אשר לו אלמא דאהרן אושחט קאי... אלמא דוקא בפרו איתמר.

המאירי מחלק בין שני דינים:

1. כל ה"עבודות" שנעשות ביום הכיפורים צריכות להיעשות בכהן גדול.

2. כל הפעולות שנאמר בהן "אהרן" צריכות להיעשות בכהן גדול גם אם אינן "עבודות".

מלשון פיוט סדר העבודה 'אתה כוננת' שבו נאמר 'תחת אהרן מגזעו יעמוד'. ועיין במאמרו של הרב יאיר קהאן, 'אחרי מות שני בני אהרן - המקשר והמפריד בין מיתת בני אהרן לפרשת עבודת יום הכיפורים' (בתוך 'וביום צום כיפור יחתמו', עמ' 111-121) שדן בתהליך הכפרה על חטא אהרן בעגל, תהליך שאותו מבצע כל כהן גדול בעבודת יום הכיפורים.

43 כעין זה כתב גם הגר"ד בהררי קדם (סי' עח), עיי"ש.

מדברי המאירי אפשר ללמוד על השוני המהותי בין שני הדינים. הדין הראשון מגדיר את הכהנים ההדיוטות כזרים ביחס לקדושת יום הכיפורים, וממילא הוא לא נאמר בפעולות שכשרות בור כגון שחיטה. ואילו הדין השני הוא דין מיוחד שחל גם על פעולות שאינן "עבודה" וכשירות (באופן עקרוני) בזרים.

לאור חלוקה זו אפשר לנסות להסביר נקודה בולטת בפסוקים: הביטוי "אהרן" נעדר לחלוטין מתיאור המעשים הנעשים בפנים, ולאורך תשעת הפסוקים העיקריים של סדר העבודה (יב-כ), המתארים את הקטרת הקטורת והזאות הדמים, הוא כלל לא נזכר. ייתכן, שעצם היכולת לכפר בקודש קשורה לקדושת כהונה גדולה, ואילו הצורך בכהן גדול בעבודות שלפניה ואחריה קשור לכך שהכהן המכפר הוא שצריך להתכונן לפני הכפרה, והוא שמסוגל לבצע את הפעולות שנגזרות ממנה.⁴⁴ לכן, בעבודות הסובבות את הכניסה אל קדש הקדשים יש צורך בביטוי "אהרן", אך דווקא בכניסה עצמה הביטוי הנדרש הוא "הכהן", שכן הוא מבטא את הסיבה המאפשרת לכהן הגדול להיכנס.⁴⁵

כהן שעבר ומשוח מלחמה

עד כה התמקדנו בשאלה אילו עבודות טעונות כהן גדול, והראינו שיש קרבנות שבהם רק עבודות גמורות צריכות כהן גדול ויש קרבנות שבהם כל פעולה צריכה כהן. כעת ננסה לבחון שאלה אחרת: איזה כהן גדול נדרש לכל עבודה?

שאלה זו מושפעת באופן ישיר מן האפשרויות שהעלינו לעיל: אם יש דין שמחייב את הכהן הנכנס לבצע את העבודות בעצמו, מסתבר שדווקא הוא עושה אותן. מאידך, אם יש צורך בקדושת כהן גדול לביצוע העבודות, ייתכן שיש יותר מכהן אחד שנמצא במדרגת קדושה זו.

חלוקה מפורשת בין שני דינים של כהונה גדולה אפשר למצוא בדברי המשנה בהוריות (יא):

ואין בין כהן משמש לכהן שעבר - אלא פר יוה"כ ועשירית האיפה; זה וזה שוים בעבודת יום הכיפורים.

המשנה מחלקת בין שני דינים: בעבודת יום הכיפורים כולה כשר גם כהן שעבר מתפקידו, ואילו הממון שממנו מגיע הפר הוא ממונו של הכהן הנוכחי דווקא. בירושלמי (שם ג, ב) הוסיפו שגם

44 כך אפשר להבין את דברי רבנו חננאל (יב): שכתב שהחינוך של הכהן הגדול נדרש רק לעבודות שלפני ולפנים. דווקא עבודות אלו קשורות לדין "וכפר הכהן" הדורש קדושת גוף מיוחדת שנוצרת בחינוך, ואילו העבודות החיצוניות צריכות להיעשות על ידי הכהן שייכנס לכפר אך אין בהן צורך בקדושת הגוף שאותה יוצר החינוך.

45 עם זאת, עיקרון זה של המאירי מציב בפנינו קושי מסוים, וזאת משום שסדר העבודה כולו מתואר כרצף של עבודות בגוף שלישי: "והקריב אהרן... וכפר... ולקח... והעמיד". בפשטות כל העבודות מתייחסות לאהרן, וקשה להגדיר מהי הסמיכות שמאפשרת לנו לומר ש"אהרן אושחט קאי" דווקא, כלשון המאירי.

אילו של כהן גדול צריך לבוא מממון הכהן המשמש בפועל. מפשט דברי המשנה משמע שלא כדברינו לעיל, משום שכמה כהנים גדולים לשעבר יכולים להתחלף זה עם זה בעבודות היום, והדין האישי שמחייב את הכהן המכהן מצטמצם לקניית הפר והאיל. אמנם, אפשר ליישב קושי זה אם נבין שכל הכהנים הגדולים מתאחדים תחת הכהן הגדול המכהן ומשמשים כשליחיו.⁴⁶ מקור נוסף, שמדגיח את הצורך בקדושת הגוף בלבד לחלק מעבודות היום, אפשר למצוא בדברי הגמרא בענין כהן משוח מלחמה (עב:-עג):⁴⁷

כי אתא רב דימי אמר: בגדים שכהן גדול משמש בהן משוח מלחמה משמש בהן...

מתיב רב אדא בר אהבה, ואמרי לה כד: יכול יהא בנו של משוח מלחמה משמש תחתיו, כדרך שבנו של כהן גדול משמש תחתיו - תלמוד לומר 'שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר יבא אל אהל מועד' - מי שראוי לבא אל אהל מועד. ואם איתא, מיחזא חזי!

בגמרא מבואר שאם היה כהן משוח מלחמה משמש בשמונה בגדים הוא היה 'ראוי לבא אל אהל מועד', דהיינו לשמש בעבודת יום הכיפורים. לכאורה הדברים תמוהים, שהרי בעבודת יום הכיפורים יש צורך בכהן גדול ואילו משוח מלחמה איננו כהן גדול! יתר על כן, כברייטא (עג.) מפורש שדין עבודת יום הכיפורים לא נאמר במשוח מלחמה!

לאור זאת יש מקום להבין שלמשוח מלחמה יש את קדושת הגוף של הכהן הגדול (לפחות אם ילבש שמונה בגדים) אף שאין לו את המינוי של הכהן הגדול, ובוודאי שאין הוא שותף לתהליך האישי של הכניסה אל הקדש. ממילא מסתבר יהיה להגביל את עבודתו אך ורק לעבודות הדורשות קדושת הגוף, ולא לאלו הדורשות מינוי. ואכן, כך אפשר לדייק מדברי רש"י על הגמרא שם (ד"ה ואם):

האי נמי מיחזא חזי, דכתיב ביום הכפורים 'וכפר הכהן אשר ימשח אותו ואשר ימלא את ידו, וכל מילוי ידים על ידי הבגדים הוא.

רש"י מסביר את דברי הגמרא מתוך המקור של "וכפר הכהן", אשר קשור לדין הכללי של הצורך בקדושת כהן גדול, ולא מתוך דין "אהרן וחוקה" שנאמר ביחס לתהליך הכניסה שאיננו קיים כלל בכהן המשיח.

46 עיין בפרק על פר כהן גדול.

47 עיין בספר שעשועי לוי (סי' א) ובמאמרו של הרב אפרים זורייבין, 'דין כהן גדול בעבודת יום הכיפורים', נטעי נעמנים ב.

ה. סיכום

לאורך המאמר העמדנו שתי שאלות מרכזיות בעניין הצורך בכהן גדול כיום הכיפורים: מהו הגורם לדין זה, יום הכיפורים עצמו או סדר העבודה? מהי משמעותו של דין זה, הגדרת רמת הכהונה הנדרשת כגבוהה יותר, או ציווי מיוחד שנאמר בעבודה? וממילא, האם הדין קשור לקדושת הגוף של הכהן, לחשיבותו ביחס לאחיו הכהנים או לתהליך האישי שעליו לעבור. לבסוף הראינו שיש מקום להבין שבעבודת יום הכיפורים שזורים דינים שונים המשתלבים זה בזה.

אחד ההבדלים המהותיים שבין עבודת יום הכיפורים שבבית מקדשנו לפולחני טיהור-הקודש שנעשו בבתי עבודה זרה, הוא תפקידו של הכהן הגדול בעבודת היום. בעוד שביום הכיפורים שלנו עומד הכהן הגדול במוקד העניינים, הרי שבקרב עובדי האלילים מקובל היה שהכהן הראשי מדיר עצמו מן המקדש בזמן ביצוע טקסי הטהרה.⁴⁸

מהי המשמעות העמוקה של הבדל זה? בקרב אומות העולם נתפס כנראה תהליך הטהרה כתהליך בזוי ונמוך. ניקוי המקדש מן הטומאות והחטאים שדבקו בו נראה להם כמעשה שראוי לכהנים פשוטים בלבד. אך תורתנו מלמדת על מודל שונה לחלוטין של טהרת המקדש. לא העיסוק הנמוך בחטא הוא שמטהר את הקודש, אלא דווקא כניסתו של הכהן הגדול אל קדש הקדשים. המפגש שנוצר בין נציגו הקדוש ביותר של העם לגילוי הגבוה ביותר של השכינה גורם להתחדשות עמוקה של הקשר בין עם ישראל לקב"ה, שרק מתוכה אפשר לחטא ולטהר את המקדש: "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטָּאתֵיכֶם לְפָנַי ה' תְּטַהְרוּ (ויקרא טו, ל)."⁴⁹

48 עיין אנציקלופדיה מקראית, ערך 'יום הכיפורים'.

49 רעיון זה הוא שמוביל לתפיסת יום כפרת העוונות כיום של שמחה, כמבואר במדרש אליהו רבא (א): "משלו משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיו עבדיו ובני ביתו מוציאים את הזבלים ומשליכים אותם כנגד פתח של מלך, וכשהמלך יוצא ורואה הזבלים הוא שמח שמחה גדולה. לכך נדמה יום הכיפורים, שנתנו הקדוש ברוך הוא באהבה רבה ובשמחה, ולא זו בלבד אלא בשעה שהוא מוחל לעוונותיהן של ישראל אין מתעצב בלבבו אלא שמח שמחה גדולה".